

ERFGOED IN BRABANT: EEN EIGEN GELUID IN HARMONIE

Inleiding

Na afloop van de inspirerende dialoogtafels van Levendig Brabant heb ik gereflecteerd over de opbrengst. Ik zie mooie lijnen van samenwerking opdoemen, maar ik zie ook evidente verschillen tussen de sectoren. Erfgoed, dat is een andere Sport. Vrije Tijd, dat is een hele Kunst. En het zijn die verschillen die deze sectoren in de afgelopen jaren zo krachtig hebben gemaakt. Dat is iets dat we moeten koesteren, wat niet wil zeggen dat we niet naar crossovers kunnen zoeken. Juist als we over grenzen heen kijken, kan er iets nieuws ontstaan. Maar dat kan alleen vanuit een solide basis. Voor experiment, innovatie en creativiteit heb je een goed fundament nodig, vaste grond onder de voeten. Anders gaan we luchtkastelen bouwen.

Vanuit deze gedachte voel ik een persoonlijke behoefte om nader stil te staan bij wat en hoe we vanuit de sector Erfgoed kunnen bijdragen aan Levendig Brabant. En misschien doe ik dat dan ook wel als één van de 2.592.899 Brabanders die gevraagd zijn naar hoe zij een Levendig Brabant in de toekomst voor zich zien. Om mijn gedachten te sturen gebruik ik dezelfde metafoor als Bureau Emma: de mengtafel met zes schuifknoppen. Maar mijn apparaat is net iets anders: de waarden van de schuifknoppen zijn meer complementair en minder tegenovergesteld. En dat levert in de harmonie een eigen geluid op. De toon van toen, met de nuance van nu en de stemming van straks. Ik hoop dat jullie hier oren naar hebben.

Patrick Timmermans

Erfgoed Brabant

13 juni 2022

Schuifknop 1:

STATISCH EN DYNAMISCH

Erfgoed, een moeilijk woord, dat staat voor zaken die we zomaar gekregen hebben van onze voorouders en waar wij hier en nu iets mee moeten. Erfgoed wordt daarmee al snel iets dat we koste wat kost willen vasthouden. Het behoud staat centraal. Mooi restaureren en dan snel een stolp erover. En dan voor altijd met je vingers er vanaf blijven. Erfgoed wordt hiermee iets statisch, een museumstuk in een vitrine, een archiefstuk in een donker depot, een monumentaal geveltje in een opgepoetste stad. Op zich niks mis mee, we kunnen er met ons allen enorm van genieten. Maar vaak wordt het dan een soort van traditie die nooit mag veranderen of verdwijnen. Maar over 'traditie' gesproken: traditioneel kijken we bij dat woord alleen terug. Een soort van nostalgisch verzuchten. Vroeger was alles beter. Die goeie oude tijd. Toen geluk nog heel gewoon was. Maar de Latijnse oorsprong van 'traditie' leert ons dat het woord ook zoiets betekent als 'overdragen', 'overleveren' en 'nalaten'. En daarmee is traditie juist ook toekomstgericht. In de traditie van verleden naar heden en toekomst verandert het erfgoed gaandeweg: we bouwen op en breken af, we verwijderen en we vullen aan, we veranderen omdat we zelf veranderen, elke generatie kent nieuwe betekenis aan het erfgoed toe en maakt het zich zo eigen. Sterker nog, zo is het in het verleden ook altijd gegaan. Elk historisch bouwwerk, elk vergeeld schilderij, elk archeologisch artefact, elk ritueel of traditie is de optelsom van veranderingen door de tijd heen. Een statisch object kent een dynamisch proces en alleen zo blijft het zeggingskracht houden. Als we niet in staat zijn om aan een eeuwenoud boek als de Bossche Sint-Jan nieuwe hoofdstukken toe te voegen, onze nalatenschap, dan zijn toekomstige generaties straks niet meer in staat om dat boek terug uit te lezen. Dan zegt het hen niets meer, dan hebben ze er geen binding meer mee. Dan is die kerk echt een levenloos statisch object geworden. Op sterven na dood. Alleen de dynamiek in erfgoed houdt ons verleden levendig.

Geluid 1: Willen we over vijftig jaar de Verhalen van Brabant nog kunnen doorgeven aan toekomstige generaties dan moeten we een dynamisch perspectief op ons erfgoed hanteren.

Schuifknop 2:

CONSERVEREND EN CONVERSEREND

De erfgoedsector wordt vaak als behoudend gezien, conserverend, misschien soms ook wel conservatief. En dat is een groot goed, want houden van kan niet zonder behouden van. We moeten ons erfgoed onderhouden om ervan te kunnen genieten, om het als vaste bakens in onze turbulente tijden te zien, om het te kunnen doorgeven aan nieuwe generaties. Maar hier gaat het vaak mis. Wij, de mensen van hier en nu, bepalen wat dat erfgoed is. Wij waarderen en selecteren. En dan doen we er een mooi strikje om en geven het als cadeautje aan hen die ons opvolgen. Met als boodschap: goed voor zorgen! Wat we dan vergeten zijn, is de dialoog over de toekomst van het verleden. Het gesprek met jongeren. Wat zou voor jullie straks behoudswaardig zijn, waar kunnen jullie je in de toekomst mee identificeren, welk erfgoed telt voor jullie? En ook nieuwe Brabanders moeten we die vragen stellen. Vanuit welk perspectief kijken jullie naar erfgoed, hoe verrijken we de Verhalen van Brabant met meerstemmigheid? Naast conserveren moeten we dus ook converseren over de waarde van erfgoed, van toen, van nu en van straks. Dat houdt ons scherp in de keuzes die we samen maken. Dat kan in een onderzoekend wetenschappelijk discours, maar even goed op de kleuterschool in educatieve projecten rondom erfgoedwijsheid. Het gesprek over erfgoed kan ook gewoon plaatshebben op straat, in het café of thuis. Erfgoed is van alle tijden, overal om ons heen en van ons allemaal. Iedere stem telt.

Geluid 2: De Verhalen van Brabant bestaan uit verschillende narratieven die we - jong en oud, van elders of van hier - met elkaar moeten delen.

Schuifknop 3:

MONUMENTEN EN MONUMENSEN

Wie aan erfgoed denkt, denkt vaak in eerste plaats aan onze prachtige monumenten, zoals kasteel Heeswijk, het Markiezenhof in Bergen op Zoom, het vestingstadje Heusden of die mooie molen bij ons in het dorp. Het is maar goed dat er – in tegenstelling tot de andere drie sectoren – ook wetgeving voor de instandhouding van het erfgoed is. Zo kunnen we monumenten, historische ensembles, archeologische vondsten, archiefstukken en museale objecten de bescherming bieden die zij nodig hebben. Zonder onze zorg wordt erfgoed stof in de wind. Deze stenen zijn de vehikels van het verleden. Maar ze komen pas echt tot leven als we de bijzondere verhalen horen die in ons erfgoed liggen opgeslagen. Stemmen van toen met een boodschap voor nu. Unique telling points die de basis vormen van unique selling points. Maar het verhaal is hiermee niet af. De verhalen van de mensen van toen (*stories*) die verscholen liggen in het erfgoed dat we nu hebben (*stones*) hebben ook de mensen van nu nodig (*stars*), willen ze ons nog iets kunnen zeggen. Die mensen van nu zijn professionals, maar veel meer nog vrijwilligers. Brabant is gezegend met een rijke schare aan vrijwillige erfgoedwerkers, die zich dagelijks inzetten voor het behoud en het doorgeven van het regionale erfgoed. Zonder deze ‘monumensen’ zouden onze monumenten een verweesd bestaan leiden. Zonder de inzet en betrokkenheid van deze duizenden vrijwilligers en participanten zouden we niet in staat zijn de Verhalen van Brabant vast te leggen en te vertellen. Zij doen dit vaak op eigen initiatief, zonder dat iemand zegt dat ze het moeten doen. Individueel of in gemeenschap, altijd persoonlijk intrinsiek gedreven, zonder ervoor betaald te hoeven worden: dat is een ongekende kracht. Als we die kracht in geld zouden moeten uitdrukken, dan komen we tot vele miljoenen. Alleen al daarom is het een maatschappelijke kracht die we moeten koesteren, een kracht die we met een beetje extra ondersteuning nog sterker kunnen maken. De makers van landelijk erfgoedbeleid zien de waarde van deze ‘monumensen’ ook steeds meer, naast de wetgevende taken die de overheid draagt.

Geluid 3: De Verhalen van Brabant worden voor een groot deel gedragen door vele duizenden vrijwilligers. Zij verdienen brede waardering en ondersteuning.

Schuifknop 4:

DIGITAAL EN SOCIAAL

In het Latijn is een *digitus* een vinger, *digitalis* is vingerhoedskruid en de Engelsen tellen nog steeds in *digits*, op hun vingers. We denken dat we met digitalisering iets nieuws in handen hebben, maar niets is minder waar: de trommel van een carillon, het boek van een weefgetouw of van een orgel, dat zijn allemaal nullen en enen. Dat besef maakt dat digitalisering niet iets buiten ons is, nee digitalisering zijn we zelf, het zit in ons. Het is alleen de snelheid en de massaliteit die nieuw zijn. Digitalisering was er altijd al en hoort bij de mensheid, en daarmee ook bij ons erfgoed. Als er een blijvend gevolg van de coronatijd is, is het wel dat we in nog sterkere mate zijn gaan digitaliseren en dat het onderscheid tussen offline en online hybride en gradueel is geworden. Dat heeft ook gevolgen voor de erfgoedsector. Al langer zijn we met elkaar bezig met het duurzaam vastleggen van ons erfgoed, onze collecties en onze verhalen. In een systeem als de Brabant Cloud met als presentatievoorkant BrabantsErfgoed.nl komt al die *big heritage data* in samenhang bij elkaar. Op dit moment goed voor zo'n 6,5 TB. Maar we zijn nog lang niet klaar: zo'n 250 collectiebeherende instellingen in Brabant wachten nog op aansluiting op dit systeem. Met hun lokale verhalen en collecties dragen zij bij aan de veelkleurigheid en veelzijdigheid van de Verhalen van Brabant. Hoe meer data, hoe groter de behoefte om al die gegevens ook goed en zinvol met elkaar te verbinden, waardoor we sneller kunnen vinden wat we zoeken en soms ook tot onverwachte inzichten zullen komen. De komende jaren zijn daarom innovatieve investeringen in termenlijsten noodzakelijk om deze stap te kunnen maken. Tegelijkertijd dragen we dan bij in het helpen van vele handen, hoofden en harten die samen al dat erfgoed op digitale wijze bijeen brengen. Dat zijn nu al vele honderden mensen. De verwachting is dat dat over een paar jaar duizenden crowdsourcers zullen zijn. Digitalisering leidt tot het ontstaan van *digital heritage communities*. Zij zorgen voor digitale duurzaamheid van de Verhalen van Brabant. Maar dan moeten ze wel een beroep kunnen doen op een adequate ondersteuningsstructuur.

Geluid 4: Met digitalisering hebben we een krachtig instrument in handen om de Verhalen van Brabant duurzaam vast te leggen en door te geven aan de toekomst.

Schuifblok 5:

ARE EN ERA

Het is goed dat we in het kader van Levendig Brabant op zoek zijn naar de symbiose tussen Cultuur, Erfgoed, Sport en Vrije Tijd. We kunnen elkaar heel wat bieden, al is het alleen al wat we van elkaar kunnen leren. Maar de wereld is groter dan deze vier beleidsdomeinen. Gelukkig is het fundament onder deze zoektocht de provinciale Omgevingsvisie. En het is juist daar waar er enorm veel kansen voor de erfgoedwereld te wachten liggen. Waar het vroeger voornamelijk ging om de ruimtelijke kwaliteit in het Brabantse land en daarbij de toekomstgerichtheid centraal stond, zien we nu dat de factor Tijd naast Ruimte is komen te staan. De genese van het landschap telt meer dan ooit mee bij het vormgeven van onze omgeving in de jaren die komen. Brabant staat voor grote uitdagingen (klimaat, energie, vergrijzing, verstedelijking, verrommeling, sociale kloof, et cetera). En hebben we de inspiratie die de verworvenheden uit het verleden kunnen bieden hard nodig. Door het hechter maken van de organieke band tussen are en era is erfgoed niet langer een leuk ornament, een soort van blokkendoos waaruit de vormgevers van de toekomst naar geloven kunnen putten; nee, erfgoed wordt hierdoor een fundament, een factor of vector die richting geeft. Een waarde die *perspective* en *profile* kan toevoegen aan de *people*, *planet* en *profit*. Zo bezien is erfgoed misschien wel het vierde, ontbrekende kwadrant van wat we gemakshalve hier maar even de 'Telos-vierhoek' noemen: het kwadrant van de culturele duurzaamheid. Naast zijn inhoudelijke waarde krijgt erfgoed zo ook een belangrijke instrumentele waarde: je kunt er niet meer omheen! Landschap is de bodem waarop alle sociale handelingen hebben plaatsgevonden en zullen plaatsvinden. Erfgoed laat de gelaagdheid van dat altijd veranderende landschap zien. Het is die dynamiek die vraagt om een nauwe relatie tussen Erfgoed en Ruimte. Geef erfgoed de ruimte!

Geluid 5: De Verhalen van Brabant kunnen nog krachtiger worden ingezet en beter geborgd in combinatie met beleidsdomeinen als ruimte en omgeving. Are en era gaan hand in hand.

Schuifknop 6:

INTRINSIEK EN INSTRUMENTEEL

Het vertrekpunt bij erfgoed is vaak het erfgoed zelf: de materiële en immateriële zaken die we willen behouden en doorgeven. De objecten en verhalen staan centraal. En dat is een goed ding. Want zo hebben we vaste ankerplaatsen in altijd weer opnieuw veranderende en woelige tijden. Zaken waar we ons aan kunnen hechten, waarmee we ons kunnen vereenzelvigen, die ons richting kunnen geven, de koers mee uitzetten. Erfgoed in zijn vele hoedanigheden draagt bij aan een gevoel van thuis, een gevoel van worteling, trots, erbij horen. Of met nog grotere woorden: sociale cohesie. Vele duizenden mensen die actief in de weer zijn met erfgoed in Brabant zijn aangesloten bij een vereniging of andersoortige organisatie. Hier vinden ze geestverwanten, hier wordt gebuurt, hier vindt dialoog en debat plaats, hier gaat men er samen voor. Maar al die honken en buurthuizen zijn vaak ook plekken van samenkomst voor wie zich eenzaam voelt of niet helemaal begrepen. Zo bezien zijn de vele erfgoedgemeenschappen niet alleen plaatsen van *bonding*, maar ook van *bridging*. Deze visie sluit naadloos aan bij het gedachtegoed van het Verdrag van Faro, dat naar het zich laat aanzien in de komende jaren door het kabinet geratificeerd zal worden. Deze instrumentele waarde is misschien nog wel groter dan de intrinsieke motivatie om je met erfgoed bezig te houden. En het is deze waarde die in belangrijke mate bijdraagt aan een vitale en gezonde sociale leefomgeving. Of zoals Gerard van Maasakkers het zo mooi zingt: “Hier heur ik thuis!”

Geluid 6: De Verhalen van Brabant dragen vanuit hun intrinsieke belang ook bij aan de vermaatschappelijking van erfgoed. Deze waarde mag de komende jaren nog meer benadrukt worden.

Tot slot: Erfgoed is mensenwerk

Ik hoop dat bovenstaande geluiden jullie in het vervolg van het traject Levendig Brabant mogen inspireren tot een goed en afgewogen beleidskader, met ruimte voor de eigenheid van ieder van de vier beoogde sectoren. Ik zou al heel gelukkig zijn als jullie wat erfgoed betreft de verdere visievorming ingaan met de notie dat erfgoed vooral mensenwerk is. Dan doen we optimaal mee in koor, maar wel met een eigen stem. Erfgoed in Brabant: een eigen geluid in harmonie!